

DAVID HUME

**Cercetare asupra
intelectului omenesc**

Ratio et Revelatio

RATIO

PHILOSOPHIA BRITANNICA

Colecție coordonată de
Florin George Călian

MIRCEA FLONTA (n. 1932), profesor universitar consultant la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, a publicat studii și articole pe teme de filosofia științei, epistemologie, filosofia minții, filosofia limbajului. A tradus din operele lui Immanuel Kant, Albert Einstein, Karl Popper, Ludwig Wittgenstein etc. Printre cele mai importante cărți publicate se numără: *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analicității*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975; *Perspectivă filosofică și rațiune științifică. Presupoziiții filosofice în știința exactă*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985; *Cognitio. Introducere critică în problema cunoașterii*, ALL, 1994; *Imagini ale științei*, Editura Academiei Române, 1994; *Cum recunoaștem Pasărea Minervei. Reflecții asupra percepției filosofiei în cultura românească*, Fundația Culturală Română, 1998; *Gînditorul singuratic. Critica și practica filosofiei la Ludwig Wittgenstein*, Editura Humanitas, 2008; *Darwin după Darwin. Studii de filozofie a biologiei*, Editura Humanitas, 2010; *20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant*, Editura Humanitas, 2012.

ADRIAN-PAUL ILIESCU (n. 1953), profesor universitar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, a publicat studii și articole pe teme de filosofie politică, filosofia limbajului, metafilosofie, istoria ideilor. A tradus din operele lui Friedrich Hayek, John Locke, John Stuart Mill, Ludwig Wittgenstein etc. Printre cele mai importante cărți publicate se numără: *Filosofia limbajului și limbajul filosofiei*, Editura Științifică, 1989; *Conservatorismul anglo-saxon*, ALL, 1994; *Liberalismul - între succese și iluzii*, All, 1998; *Cunoaștere și analiză*, ALL, 1998; *Solitude and the Birth of Modernity*, Colegiul Noua Europă, 1999; *Wittgenstein: Why Philosophy Is Bound To Err*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2000; *Filosofia socială a lui F. A. Hayek*, Editura Polirom, 2001; *Supremația experienței. Conservatorismul anglo-saxon, Ideea Europeană*, 2008.

David Hume

**CERCETARE ASUPRA
INTELECTULUI OMENESC**

Ediție revăzută și adăugită

Traducere și note de
Mircea Flonta și Adrian-Paul Iliescu

Studiu introductiv de
Mircea Flonta

EDITURA RATIO ET REVELATIO

ORADEA

2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HUME, DAVID

Cercetare asupra intelectului omenesc / David Hume ;
trad.: Mircea Flonta, Adrian-Paul Iliescu. - Oradea : Ratio et
Revelatio, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-93602-8-6

I. Flonta, Mircea (trad.)

II. Iliescu, Adrian-Paul (trad.)

14

Ediție îngrijită de Florin George Călian

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, punerea la dispoziția publică inclusiv prin internet sau rețele de calculatoare cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului sau deținătorilor drepturilor de autor reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal sau civil, în conformitate cu legile în vigoare.

www.editura.ratioetrevelatio.com

„Cînd citești cărțile lui Hume, te cuprinde mirarea că, după el, atîți filosofi, între care unii de mare prestigiu, au putut să scrie atîtea obscurități și să găsească, pentru ele, cititori recunoscători. Hume a influențat în mod durabil dezvoltarea celor mai buni filosofi de după el”.

Albert Einstein

CUPRINS

Cuvînt înainte la ediția a II-a.....	9
Personalitatea și filosofia lui David Hume	
(Studiu introductiv)	11
<i>Viața, omul, opera și posteritatea ei</i>	13
<i>Filosofia teoretică. Raportul dintre</i> <i>tratat și cercetare</i>	43
<i>Empirismul și critica cauzalității</i>	48
<i>Profilul scepticismului</i>	62
Nota traducătorilor	75
Înștiințare	78
Secțiunea I. Despre diferitele specii de filosofie	79
Secțiunea II. Despre originea ideilor	89
Secțiunea III. Despre asocierea ideilor	95
Secțiunea IV. Îndoieli sceptice cu privire la operațiile intelectului	96
Secțiunea V. Dezlegarea sceptică a acestor îndoieli ..	110
Secțiunea VI. Despre probabilitate	125
Secțiunea VII. Despre ideea de conexiune necesară .	128
Secțiunea VIII. Despre libertate și necesitate	146
Secțiunea IX. Despre rațiunea animalelor	167
Secțiunea X. Despre minuni	171
Secțiunea XI. Despre o anume providență și despre o viață viitoare	192
Secțiunea XII. Despre filosofia academică sau sceptică	207
Notă lămuritoare la § 96, pagina 186	223

Addenda	227
Scrisoarea unui gentleman către prietenul său din Edinburgh	229
Viața mea.....	249
Scrisoare a doctorului în drept Adam Smith către dl. William Strachan.....	257
Note cu privire la traducerea unor termeni	263

CUVÎNT ÎNAINTE LA EDIȚIA A II-A

Aprecierea de care se bucură astăzi filosofia lui David Hume poate fi comparată cu cea de care are parte marele său contemporan, Immanuel Kant, cel puțin în lumea de limbă engleză. Cei doi sînt socotiți, pe drept cuvînt, drept cei mai originali și influenți gînditori pe care i-a dat secolul al XVIII-lea. Kant s-a raportat cu insistență la Hume. Mulți s-au întrebat, mai tîrziu, ce ar fi zis Hume dacă ar fi apucat să citească *Critica rațiunii pure*.

La noi, receptarea operei lui Hume a fost și rămîne într-un contrast destul de accentuat cu o asemenea apreciere. Este ceea ce reiese atît din prezentarea de care a avut parte ea în filosofia universitară, cît și din pușinătatea traducerilor. Prin comparație cu recepția lui Kant, sare în ochi cît de puțin s-a scris în România despre Hume și cît de neglijată este traducerea scrierilor sale. Nu este totuși prea tîrziu ca cititorul român de filosofie să cîștige o imagine mai adecvată atît asupra însemnătății istorice, cît și asupra actualității gîndirii lui Hume. Republicarea traducerii noastre a *Cercetării asupra intelectului omenesc*, din 1987, slujește acestui obiectiv.

Traducerea din 1987 a fost rezultatul colaborării dintre Mircea Flonta, Adrian-Paul Iliescu și Constanța Niță. Prin consens, la prezenta versiune, revăzută, îmbunătățită și completată, au lucrat numai primii doi traducători. Doamna Constanța Niță și-a dat acordul pentru ca aceștia să preia responsabilitatea întregului text și să facă toate modificările necesare. Îi mulțumim călduros doamnei Constanța Niță atît pentru colaborarea inițială, cît și pentru bunăvoința manifestată, care a făcut posibilă definitivarea promptă a prezentei versiuni.

Cu această ocazie, am întreprins o revizuire a textului. Am eliminat greșeli și scăpări și am introdus modificări de ordin stilistic. Vechiul studiu introductiv, *Natura omenească și puterile cunoașterii în filosofia lui David Hume*, a fost rescris sub un titlu nou. În *Addendă*, am atașat traducerea a trei texte scurte. Primul este o scrisoare din 1745, în care Hume răspunde acuzațiilor de scepticism extrem, de

ateism și de subminare a moralei formulate cu referire la opera sa de tinerețe, *Tratat asupra naturii omenești*. Al doilea text este o scurtă autobiografie, scrisă cu câteva luni înainte de sfârșitul vieții, iar al treilea o scrisoare a bunului prieten al lui Hume, marele economist Adam Smith, despre ultimele săptămâni și zile de viață ale filosofului.

Aprilie 2014

Mircea Flonta
Adrian-Paul Iliescu

PERSONALITATEA ȘI FILOSOFIA LUI DAVID HUME

(studiu introductiv)

Printre marii filosofi ai trecutului, Hume este astăzi unul din cei insistent evocați și, totodată, puțin citați. Pasaje din scrierile sale sînt consultate de obicei cu intenția de a găsi acolo puncte de plecare pentru clarificarea problemelor noastre actuale. Un destin ingrat, dacă ne gîndim că un privilegiu al autorilor clasici ar fi de a-i căuta în primul rînd cu speranța de a ne apropia o lume de idei și un stil de gîndire aparte, de neconfundat. Pîna și în știință, ca să nu vorbim de artă, operele clasice se disting și se impun mereu atenției prin unicitate și armonie lăuntrică, semnele eminente ale unei gîndiri și sensibilități cu adevărat originale pe care curgerea vremii nu le poate șterge. Chiar dacă secolul nostru l-a situat cu hotărîre pe Hume în rîndul celor mai independenți și însemnați gînditori ai trecutului, se poate spune că puțini filosofi și oameni de cultură îl tratează ca pe un clasic, o impresie care cîștigă în evidență prin raportare la posteritatea marelui său contemporan, Kant. Deasupra interpretărilor și a conflictului interpretărilor, persistă impresia că substanța contribuțiilor lui Hume în filosofie ar putea fi redată în cîteva idei simple și clare, și aceasta grație concentrării, coerenței și transparenței neobișnuite presupuse a fi proprii gîndirii filosofului scoțian. Observăm astfel că Th. Reid și I. Kant, singurii dintre contemporani care au văzut în Hume un filosof de primă mărime, au crezut că însemnăta-tea contribuțiilor sale poate fi caracterizată concis și neproblematic. Iar unele dintre judecățile lor nu au fost puse la îndoială timp de un secol și jumătate. Uniformitatea remarcabilă care a domnit în această perioadă în aprecierea problematicii filosofiei lui Hume părea să confirme impresia că ne aflăm în fața unei gîndiri limpezi în intențiile ei fundamentale și liniare în desfășurările sale.

Deși îi pune într-o nouă lumină ideile, orientarea empiristă și analitică din filosofia de limbă engleză a secolui XX nu zdruncină,

pînă la urmă, vechi prejudecăți privitoare la liniaritatea gândirii lui Hume.

Hume rămîne astfel mai departe autorul care și-ar fi cheltuit puterile și talentul literar în întreprinderi intelectuale distincte, ce ar putea fi cu greu socotite drept părți ale unei opere unice, dominate de una și aceeași intenție fundamentală. Lucrările de filosofie teoretică, morală, de reflecție asupra religiei, de politică, economie și istorie ce îi poartă numele ar fi mai degrabă exercitări în domenii diferite ale unei minți strălucite care își caută vocația, dacă nu reacțiile unui om însetat de faimă literară, deosebit de sensibil la așteptările publicului și la primirea pe care acesta o face scrierilor sale. În filosofie este privit mai mult ca un precursor. Se știe că așa l-a judecat deja Kant în cunoscutele și mult citatele sentințe din prefața *Prolegomenelor* sale, care se constituie într-un sincer elogiu închinat simțului critic al lui Hume. Inițiatorii filosofiei analitice a științei nu vor schimba, în esența ei, această optică. Pentru ei Hume este, în primul rînd, gînditorul care a formulat întrebări filosofice vitale, ce rămîn pînă astăzi actuale. Pe urmele lor, despre „problemele lui Hume” vorbesc în zilele noastre prea mulți oameni care nu au deschis vreodată cărțile filosofului sau, în cel mai bun caz, au citit doar cîteva pasaje din lucrările sale de filosofie teoretică, socotite a fi cele ce cuprind sîmburele încă viu al interogației sale.

Dintr-o asemenea perspectivă integritatea operei gînditorului scoțian se pierde. Piesele ei de bază ne apar a fi mai degrabă produsul unor împrejurări exterioare, mai mult sau mai puțin întîmplătoare, decît realizarea unui proiect ce oglindește o intenție mai adîncă. Firele ce unesc temele sale epistemologice cu o imagine generală asupra omului cu privire la temele cauzalității și inducției devin în mare măsură invizibile. Idealul de umanitate ce l-a însușit pe acest profund observator al vieții și rafinat cunoscător al istoriei, situarea lui față de problemele și mișcările de idei ale epocii sînt puse în umbră.

Tendența încă răsîndită de a considera filosofia teoretică a lui Hume drept un examen strict epistemologic al puterilor și limitelor intelectului omenesc, judecarea ei în afara contextului de ansamblu

al operei nu sînt în măsură să-i restituie acesteia adevărata ei semnificație. Căci sensul criticii umane a cunoașterii ni se dezvăluie greu dacă o privim doar ca o verigă într-o dezvoltare presupus continuă și relativ liniară a problematicii epistemologice. Această critică nu este pur și simplu dezvoltarea pînă la ultimele consecințe a teoriei ideilor a lui Locke, nici o pregătire a *Criticii rațiunii pure*, și cu atît mai puțin a empirismului secolelor XIX și XX. Ea nu este doar o prefigurare a problematicii și stilului de gîndire ale filosofiei analitice contemporane, ci o parte a unui întreg, a unei opere ale cărei părți, fără legături imediat vizibile, sînt integrate de o reprezentare originală asupra omului ca ființă intelectuală și sensibilă, gînditoare și activă, socială și morală. Considerată într-o asemenea perspectivă, opera gînditorului scoțian va putea fi socotită unitară, chiar dacă nu sistematică, consecventă în inspirația și în intențiile ei fundamentale, dar lipsită de simetria și închiderea proprii sistemului.

VIAȚA, OMUL, OPERA ȘI POSTERITATEA EI

David Hume (sau Home) s-a născut la 26 aprilie 1711 ca al doilea fiu al unui nobil scoțian de țară. Spre deosebire de fratele său mai mare, care moștenea potrivit tradiției titlul și domeniul tatălui, David Hume aparținea deci clasei burgheze, nu celei nobiliare. Partea de moștenire care i-a revenit după moartea timpurie a tatălui său a fost prea mică pentru a-i putea asigura independența materială o perioadă mai lungă de timp, împrejurare nu lipsită de însemnătate pentru determinarea cursului vieții sale. Tînărul David intră la 12 ani la Universitatea din Edinburgh unde primește o instrucție destul de sumară, orientată preponderent spre limbile clasice. Era o pregătire ce corespundea cu aproximație celei pe care o va asigura învățămîntul gimnazial de mai tîrziu. Din informațiile despre prima perioadă a vieții sale se știe că această epocă de instrucție sistematică s-a încheiat deja în jurul vîrstei de 15 ani. Însuflit de pe acum de aspirații și proiecte literare, Hume se întoarce acasă, la țară, unde își va continua educația intelectuală în mod independent, urmîn-

NOTA TRADUCĂTORILOR

Puține opere filosofice au fost alcătuite în lumina unor principii sistematic elaborate privitoare la felul în care ar trebui să fie practică și să fie scrisă filosofia. Cartea de față este una dintre acestea. Primul ei capitol, *Despre diferitele specii de filosofie*, poate fi citit ca un program. Aici autorul cântărește meritele și scăderile filosofiei „ușoare și limpezi” și a celei „exacte și greu de înțeles”. El aspiră să le reunească virtuțile și să le înlăture, totodată, neajunsurile, să scrie într-un fel care instruieste și delectează în același timp și, cât este cu putință, să instruiască delectînd și să delecteze instruind. Este ușor de înțeles că, în execuția lui, un proiect atît de ambițios va genera inevitabile compromisuri.

Impresia de claritate și transparență pe care o resimte cititorul nevizat la primul contact cu textul *Cercetării* se dovedește, nu o dată, înșelătoare. Cum bine a observat un traducător al lucrării, „suprafața netedă” ascunde adesea „profunzimi enigmatice”. Dilema obișnuită a traducătorului, împrejurarea că fidelitatea față de conținutul și spiritul textului poate fi cîștigată uneori doar cu prețul unor infidelități în raport cu forma, capătă, în acest caz, o înfățișare particulară. Redarea mai clară a ideilor și argumentelor acestui scriitor rafinat va trebui să fie plătită cîteodată prin jertfirea unor particularități stilistice ale textului. Dacă așa stau lucrurile, nu este mai puțin adevărat că strădania traducătorului va trebui să fie totuși statornic îndreptată spre restituirea a cît mai mult din ceea ce reprezintă nota aparte și farmecul particular al scrisului lui Hume, care își dă măsura deplină tocmai în această lucrare: sobru, pozitiv, însă plin de spirit, simplu, dar subtil. *Cercetarea* este în același timp o operă filosofică clasică și o cuceritoare proză literară. Traducerea va trebui să păstreze ceva din calitatea atît de rară a originalului de a pune în mișcare în același timp gîndirea și închipuirea cititorului.

Greutăți de cu totul altă natură are de întâmpinat traducătorul în redarea terminologiei filosofice a lui Hume. Termeni care aparțin astăzi mai ales vocabularului psihologiei (*feeling, perception, sentiment,*

reflection, imagination și alții) au fost folosiți de Hume de cele mai multe ori în sensuri consacrate în literatura filosofică a secolelor XVII - XVIII sau înzestrați cu semnificații noi. Nu o dată același termen (*belief, evidence, certainty, knowledge, reasoning*) primește în textul *Cercetării* înțelesuri diferite, mai largi sau mai restrictive. În asemenea situații, adoptarea fără rezerve a terminologiei curente astăzi este probabil cea mai proastă alegere. Opțiunile noastre în traducerea termenilor de bază sînt enunțate și justificate în notele de la sfîrșitul acestui volum.

Scrierea de față a fost tipărită pentru prima dată în primăvara anului 1748 la Londra sub titlul *Philosophical essays concerning Human Understanding*. În ediția din 1758 a eseurilor lui Hume, lucrarea apare sub noul titlu *An Enquiry concerning Human Understanding*. Traducerea de față a fost făcută după textul din volumul *Enquiries concerning Human Understanding and concerning the Principles of Morals*, editat la Oxford de L. A. Selby-Bigge (prima ediție 1894, a doua ediție 1902). Acest text reprezintă reproducerea celui de al doilea volum al ediției postume din 1777 a operelor lui Hume, o ediție la a cărei pregătire filosoful a lucrat pînă în ultimele săptămîni ale vieții sale. Deosebirile dintre textul *Cercetării* în cea de a doua ediție a lui Selby-Bigge și în cunoscuta ediție în patru volume, din 1874-75, a lui T. H. Green și T. H. Grose sînt neglijabile.

Adresăm și pe această cale mulțumirile noastre profesorului Eugen Cizek care a avut bunăvoința să traducă în românește citatele latine din textul lui Hume. O confruntare atentă și minuțioasă a traducerii cu originalul a fost realizată de profesoara Ioana Gogeanu. Prin semnalarea unor omisiuni sau inadvertențe gramaticale și prin numeroase propuneri de îmbunătățire, cu deosebire lexicale, de topică și stilistice, profesoara Gogeanu a contribuit atît la asigurarea unei redări mai corecte și mai fidele a originalului, cît și la creșterea considerabilă a calității literare a traducerii. Îi rămînem deosebit de îndatorați pentru acest sprijin generos.

**CERCETARE ASUPRA
INTELECTULUI OMENESC**

ÎNȘTIINȚARE¹

Cele mai multe din principiile și raționamentele cuprinse în această carte au fost publicate într-o lucrare în trei volume, intitulată *Tratat despre natura umană*, lucrare pe care autorul a plănuțit-o încă înainte de a părăsi Colegiul, și pe care a scris-o și publicat-o nu mult timp după aceea. Dar, deoarece ea nu a avut succes, el și-a dat seama de greșeala pe care a săvârșit-o încredințând-o prea devreme tiparului și a refăcut-o în părțile ce urmează², în care anumite neglijențe în raționamentele sale anterioare și mai ales în exprimări sânt, nădăjduiește el, corectate. Totuși mai mulți scriitori, care au onorat filosofia autorului cu replici, au avut grijă să-și îndrepte întreg focul criticii lor împotriva acestei opere de tinerețe, pe care autorul nu a recunoscut-o vreodată³, și au pretins că au izbândit cu ocazia fiecărei victorii pe care și-au închipuit că au obținut-o asupra ei. Acesta este un procedeu cu totul contrar regulilor imparțialității și corectitudinii și un exemplu izbitor al acelor artificii polemice pe care un zel fanatic se crede îndreptățit să le folosească. Autorul dorește ca, de acum înainte, numai părțile ce urmează să fie considerate drept cele care conțin pozițiile și principiile sale filosofice.

¹ Această înștiințare a apărut prima dată în ediția postumă din 1777 a operelor lui Hume (n.tr.).

² În 1743, *Cercetarea* a fost publicată împreună cu *Dissertation on the Passions* și *Inquiry Concerning the Principles of Morals* (n.tr.).

³ *Tratatul* a fost publicat drept opera unui autor anonim (n.tr.).

Secțiunea I.

DESPRE DIFERITELE SPECII DE FILOSOFIE

1. Filosofia morală (*moral philosophy*) sau știința despre natura umană poate fi tratată în două feluri diferite, fiecare dintre acestea avînd meritele sale și putînd contribui la delectarea, instruirea și îndreptarea umanității. Unul îl consideră pe om ca fiind născut în primul rînd pentru acțiune; și ca fiind înrîurit în aprecierile sale de gust și de sentiment, urmărind unele lucruri și evitînd altele potrivit valorii pe care aceste obiecte par s-o aibă și cu lumina în care ele se prezintă în fața ochilor noștri. Și fiindcă virtutea, între toate lucrurile, este socotită drept bunul cel mai de preț, această specie de filosofi o zugrăvesc în cele mai atrăgătoare culori, împrumutînd mijloacele poeziei și ale elocinței și tratînd tema ușor și clar, astfel încît să mulțumească imaginația și să miște simțirea. Ei aleg cele mai izbitoare observații și exemple din viața zilnică, așază caracterele opuse într-un contrast adecvat și ne atrag pe căile virtuții prin perspectiva gloriei și fericirii, conducîndu-ne pașii pe acele căi prin preceptele cele mai sănătoase și pildele cele mai ilustre. Ei ne fac să *simțim* diferența dintre viciu și virtute, pun în mișcare și temperează sentimentele noastre și cred că au atins pe de-a-ntregul scopul tuturor strădaniilor lor dacă pot să ne îndrepte inimile spre iubirea cinstei și onoarei adevărate.

2. Cealaltă specie de filosofi îl consideră pe om o ființă mai degrabă cugetătoare decît activă și se străduiesc mai mult să-i formeze intelectul decît să-i cultive moravurile. Aceștia privesc natura umană ca subiect de speculație și o examinează cu atenție pentru a descoperi acele principii care ne conduc intelectul, care ne trezesc sentimentele și ne fac să aprobăm sau să dezaprobam un anumit lucru, acțiune sau purtare. Ei consideră drept un reproș la adresa a tot ce s-a scris pînă acum faptul că filosofia nu a putut încă stabili într-un mod neîndoios fundamentele moralei, gîndirii și criticii¹ (*criticism*), că ea

¹ Cuvîntul desemnează ceea ce numim astăzi *estetică*. Acest din urmă termen nu era consacrat în vremea lui Hume. El a fost introdus de Alexander Gottlieb

principii care pot să nu fie durabile, dar care au efect asupra conduitei și comportării. Dar un pyrrhonian nu se poate aștepta ca filosofia sa să aibă vreo înrîurire durabilă asupra minții sau, dacă ar avea-o, ca această înrîurire să fie binefăcătoare pentru societate. Dimpotrivă, el trebuie să recunoască, dacă vrea să recunoască ceva, că, dacă ar fi ca principiile sale să fie stăpîne pretutindeni și în mod statornic, orice viață omenească ar trebui să piară. Orice discuție și orice acțiune ar înceta imediat și oamenii ar rămîne într-o letargie totală, pînă cînd necesitățile firii, nesatisfăcute, ar pune capăt existenței lor nenorocite. Este adevărat că un asemenea eveniment fatal este foarte puțin de temut. Natura este întotdeauna mai puternică decît principiile. Și cu toate că, prin raționamentele sale profunde, un pyrrhonian se poate arunca pe sine însuși și îi poate arunca și pe alții într-o uluială și confuzie momentană, primul și cel mai obișnuit eveniment din viață va pune pe fugă toate îndoielile și scrupulele sale și îl vor situa pe aceeași treaptă, în ceea ce privește întreaga sa acțiune și speculație, cu filosofii oricărei alte secte sau cu aceia care niciodată nu s-au interesat de vreo cercetare filosofică. Cînd se va trezi din visul său, el va fi primul care se va alătura rîsului stîrnit în jurul lui și va mărturisi că toate obiecțiile sale sînt doar prilej de distracție și nu pot avea nici o altă năzuință decît aceea de a arăta situația ciudată a oamenilor, care trebuie să acționeze, să gîndească și să creadă, deși ei nu sînt capabili, nici prin cea mai sîrguincioasă cercetare, să capete un răspuns satisfăcător cu privire la fundamentele acestor operații sau să înlătore obiecțiile care pot fi ridicate împotriva lor.

PARTEA a III-a

129. Există și un scepticism mai *moderat* sau o filosofie *academică*, care poate fi în același timp durabilă și folositoare și care poate să fie, în parte, rezultatul acestui pyrrhonism sau scepticism *excesiv*, atunci cînd îndoielile nediferențiate ale acestuia sînt, într-o anumită măsură, corectate de gîndirea comună și de reflecție. Cei mai mulți oameni sînt în mod firesc înclinați să fie afirmativi și dogmatici în opiniile lor și, cîtă vreme văd numai o față a lucrurilor și nu au nici

o idee cu privire la vreun contraargument, ei acceptă în mod pripit principiile către care sînt înclinați și nu au vreo îngăduință pentru cei ce susțin concepții opuse. Șovăiala sau cîntărirea argumentelor le încurcă intelectul, le înfrînează pornirile și le suspendă acțiunea. Ei sînt, de aceea, nerăbdători să scape dintr-o stare care este pentru ei atît de stînjenitoare, și cred că nu vor putea niciodată să se îndepărteze îndeajuns de ea prin violența afirmațiilor și îndărătnicia credinței lor. Dar, dacă asemenea gînditori dogmatici ar putea să-și dea seama de ciudatele slăbiciuni ale intelectului omenesc, chiar și în cea mai perfectă stare a sa și cînd este cît se poate de exact și precaut în concluziile sale, atunci o asemenea reflecție le-ar inspira în mod firesc mai multă modestie și rezervă, le-ar micșora părerea bună despre ei înșiși și prejudecățile împotriva opozanților lor. Cei ignoranți ar putea reflecta asupra înclinației celor învățați care, deși se găsesc în mijlocul tuturor foloaselor studiului și reflecției, sînt îndeobște totuși neîncrezători în concluziile lor. Iar, dacă vreunul dintre cei învățați este înclinat, prin firea lui, spre îngîmfare și încăpăținare, o ușoară nuanță de pyrrhonism i-ar putea domoli mîndria, arătîndu-i că puținele avantaje pe care le va fi dobîndit asupra semenilor săi sînt doar neînsemnate, în comparație cu nedumerirea și confuzia universală care sînt proprii naturii umane. În genere, există un anumit grad de îndoială, precauție și modestie care ar trebui să însoțească întotdeauna pe cel ce gîndește judicios, în orice fel de cercetare și concluzie.

130. O altă specie de scepticism *moderat*, care poate fi de folos omenirii și care poate fi rezultatul firesc al îndoielilor și considerențelor pyrrhoniene, este limitarea cercetărilor noastre la asemenea subiecte care sînt cele mai potrivite capacității înguste a intelectului omenesc. *Imaginația* omului este de la natură grandioasă, încîntată de orice este necunoscut și neobișnuit, plutind fără control în cele mai îndepărtate părți ale spațiului și timpului pentru a evita obiectele pe care obișnuința i le-a făcut prea familiare. O *Judecată* corectă urmează o metodă contrară și, ocolind toate cercetările îndepărtate și înalte, se limitează la viața obișnuită și la acele subiecte ce cad în

sfera practicii și experienței zilnice, lăsînd temele mai grandioase pe seama ornamentelor poeților și oratorilor sau a îndemînării preoților și politicienilor. Pentru a ne conduce la o decizie atît de binevenită, nimic nu poate fi mai util decît să fi fost odată pe de-a întregul convins de forța îndoielii pyrrhoniene și de neputința de a ne elibera de ea, altfel decît prin puternica forță a instinctului natural. Cei care au o înclinație spre filosofie vor continua totuși cercetările lor; pentru că ei socotesc că, pe lîngă plăcerea imediată ce însoțește o astfel de îndeletnicire, concepțiile filosofice nu sînt nimic altceva decît reflecții ale vieții comune, orînduite metodic și corectate. Dar ei nu vor fi niciodată ispitiți să treacă dincolo de viața obișnuită, atît timp cît iau în considerare imperfecțiunea acelor facultăți pe care le folosesc, sfera lor îngustă și operațiile lor inexacte. Cîtă vreme noi nu putem da o explicație satisfăcătoare de ce credem, după o mie de experiențe, că o piatră va cădea sau că focul va arde, vom putea vreodată să ne mulțumim pe noi înșine cu vreo precizare pe care o putem formula privitor la originea lumilor și ordinii naturii, dintotdeauna și pentru totdeauna?

Această restrîngere în limite înguste a cercetărilor noastre este, din orice punct de vedere, atît de rezonabilă, încît pentru a ne-o recomanda e suficientă cea mai superficială examinare a puterilor naturale ale spiritului omenesc și compararea acestora cu obiectele lor. Vom găsi atunci care sînt subiectele adecvate ale științei și cercetării.

131. Mi se pare că singurele obiecte ale științelor abstracte sau ale demonstrației sînt cantitatea și numărul și că toate încercările de a lărgi această specie mai perfectă a cunoașterii dincolo de aceste granițe sînt simplă sofistică și iluzie. Cum părțile componente ale cantității și numărului sînt în întregime asemănătoare, relațiile lor devin încurcate și încîlcite și nimic nu poate fi mai interesant și mai util decît a trasa, într-o varietate de împrejurări, egalitatea sau inegalitatea dintre ele, sub diferitele lor înfățișări. Dar cum toate celelalte idei sînt în mod clar distincte și diferite una de alta, noi nu putem niciodată, nici prin cea mai profundă examinare, să înaintăm

dincolo de observarea acestei diversități și, printr-o reflecție clară, să afirmăm că un lucru nu este un altul. Și dacă mai există vreo greutate în aceste decizii, ea provine în întregime din înțelesul nedeterminat al cuvintelor, care este corectat de definiții mai adecvate. Că *pătratul ipotenuzei este egal cu pătratul celor două laturi* este ceva ce nu poate fi cunoscut, fie termenii oricât de exact definiți, fără un șir de raționamente și cercetări. Dar pentru a ne convinge de adevărul propoziției că *unde nu este proprietate, nu poate fi nedreptate*, este necesar doar să definim termenii și să explicăm nedreptatea ca fiind o violare a proprietății. Această propoziție nu este, într-adevăr, nimic altceva decât o definiție mai imperfectă. Același este cazul cu toate acele pretinse raționamente silogistice, care pot fi găsite în orice altă ramură a cunoștințelor noastre, cu excepția științelor cantității și numărului; și acestea pot, cu siguranță, cred eu, să fie declarate drept singurele obiecte propriu-zise ale cunoașterii și demonstrației.

132. Toate celelalte cercetări ale oamenilor privesc numai faptele și existența, iar acestea nu pot să fie, în mod clar, obiect ale demonstrației. Tot ceea ce *este* poate să nu fie. Nici o negație a unui fapt nu poate cuprinde o contradicție. Non-existența oricărei ființe, fără excepție, este o idee tot atât de clară și de distinctă ca și cea a existența ei. Propoziția care afirmă că ea nu există, deși falsă, poate fi tot atât de bine gândită și înțeleasă ca și cea care afirmă că ea există. Alta este situația științelor pe bună dreptate numite așa. Aici, orice propoziție care nu este adevărată este confuză și de neînțeles. Că rădăcina cubică a lui 64 este egală cu jumătatea lui 10 este o propoziție falsă și nu poate fi niciodată gândită în mod distinct. Dar că Cezar sau arhanghelul Gabriel sau orice ființă nu a existat niciodată, acestea pot fi propoziții false, dar totuși pot fi gândite clar și nu implică nici o contradicție.

De aceea, existența oricărei ființe poate fi dovedită numai prin argumente care pornesc de la cauza sau efectul ei și aceste argumente se întemeiază în întregime pe experiență. Dacă raționăm *a priori*, orice lucru poate apărea capabil să producă orice lucru. Căderea unei

pietricele ar putea, pe cât știm, să stingă soarele sau dorința unui om să guverneze planetele în mișcarea lor pe orbite. Numai experiența este aceea care ne învață natura și hotarele cauzei și efectului și ne face capabili să deducem existența unui obiect din aceea a altuia¹. Acesta este fundamentul raționamentului moral, care formează cea mai mare parte a cunoașterii omenești și este sursa tuturor acțiunilor și comportărilor omenești.

Raționamentele morale se referă fie la fapte particulare, fie la fapte generale. Toate deliberările din viața practică se referă la primele și de asemenea toate cercetările din istorie, cronologie, geografie și astronomie.

Științele care se ocupă de fapte generale sînt politica, filosofia naturală, medicina, chimia etc., în care sînt cercetate calitățile, cauzele și efectele unei întregi specii de obiecte.

Știința divinității sau Teologia, întrucît dovedește existența unei Divinități și nemurirea sufletelor, este alcătuită în parte din raționamente privind fapte particulare, în parte din raționamente privind fapte generale. Ea are un fundament în *rațiune*, în măsura în care este susținută de experiență. Dar cel mai bun și mai solid fundament al ei este *credința* și revelația divină.

Morala și critica nu sînt atît obiecte propriu-zise ale înțelegerii, cît ale gustului și sentimentului. Frumusețea, fie ea morală sau naturală, este mai curînd simțită decît propriu-zis înțeleasă? Dacă raționăm cu privire la ea și ne străduim să-i stabilim criteriile, luăm în considerare un nou fapt, adică gustul general al omenirii, sau vreun fapt asemănător care poate fi obiectul raționării și cercetării.

Cînd, pătrunși de aceste principii, parcurgem bibliotecile, ce prăpăd ar trebui să facem? Dacă luăm în mîină orice volum de teologie sau de metafizică de școală, bunăoară, să ne întrebăm: *Conține el oare*

¹ Acel principiu nelegiuit al filosofiei vechi, *Ex nihilo, nihil fit*, prin care creația materiei era exclusă, încetează a fi un principiu potrivit acestei filosofii. Nu numai voința Ființei Supreme poate crea materie, ci, după cît cunoaștem noi *a priori*, voința oricărei alte ființe ar putea să o creeze sau orice altă cauză pe care ar putea-o născoci cea mai capricioasă imaginație.

vreun raționament abstract privitor la cantitate sau număr? Nu. Conține el oare vreun raționament întemeiat pe experiență cu privire la fapte și existență? Nu. Încredințați-l atunci focului, căci nu poate conține nimic altceva decât sofisme și iluzii.

În ansamblul lor, teoriile filosofice ale lui Hume pot fi caracterizate drept o expresie originală, cu pregnantă culoare personală, a marilor motive ce domină gândirea liberă a secolului său. Semnificația imaginii humeene asupra omului și a istoriei se relevă cu deosebire în două tipuri de situații sau raportări care se susțin reciproc: o situație sceptică, în esență distructivă, ce se îndreaptă îndeosebi împotriva teologiei și metafizicii tradiționale, ca și a oricărei forme de superstiție, și o situație constructivă, căreia îi dă contur în primul rînd încercarea filosofului de a întemeia morala și politica pornind de la teoria sa pozitivă asupra naturii omenești.

Mircea Flonta

Nici un om nu a influențat istoria filosofiei mai adînc sau mai răscolitor.

Isaiah Berlin

ISBN 978-606-93602-8-6

9 786069 360286 >